

KAPITEL 7 / CHAPTER 7⁷
SCIENTIFIC AND THEORETICAL PRINCIPLES OF USING
INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN PRIMARY SCHOOL

DOI: 10.30890/2709-2313.2025-38-03-025

Вступ

Використання інтерактивних технологій (далі – ІТ) у початковій школі – одне з наріжних завдань сьогодення. Як зазначено в Концепції «Нова українська школа», здобувач загальної середньої освіти як майбутній випускник НУШ – це не тільки усебічно розвинена особистість, але й людина-інноватор [5]. Важливо, щоб початковий етап шкільного навчання забезпечив пізнавальну мотивацію здобувачів освіти, їхні інтереси, уміння працювати в команді, сприяв розвитку комунікативних умінь, формував основи моральної поведінки тощо. Використання ІТ у навчальному процесі НУШ уможливорює реалізувати ці та інші завдання, зокрема й щодо досконалим оволодіння українською мовою, розвитку здобувача освіти як українськомовної особистості, патріота і громадянина. Позиція української мови з початком війни, розв’язаною рф, істотно зміцнилися. Так, за офіційними даними від соціологічної групи «Рейтинг», у серпні 2022 р. частка громадян, що вважають: українська мова – єдина державна мова в Україні зросла на 21 % (у вересні 2021 р. цей показник сягав 65% опитаних), відповідно знизився показник до 3% тих, хто надавав мові москви спільно з українською мовою статус державної (2021 р. він становив 22%). У зв’язку з російською агресією і використанням рф “мовного питання” як інструмента своєї геополітичної експансії сьогодні неволодіння українською мовою становить реальну загрозу державній мові України, а це рівносильно загрозі національній безпеці нашої держави, існуванню української нації як титульної і державотвірної та України як держави загалом.

Сьогодні простежуємо і таку тенденцію, як запит внутрішньо переміщених

⁷*Authors: Bilavych Halyna Vasylivna, Ozarko Veronika Ruslanivna*

Number of characters: 28167

Author's sheets: 0,70

осіб на здобуття можливості опанувати державну мову, підвищити рівень володіння нею [5]. Вважаємо, що за умов сучасних викликів недостатньо лише закріпити державний статус української мови на законодавчому рівні, щоб забезпечити повноцінне побутування української мови у всіх сферах суспільного життя, задовольнити попит на рідну мову, українськомовний культурний продукт з-поміж дітей, юнацтва, дорослого населення. Переконані: для зміцнення української ідентичності, розширення комунікативних функцій державної мови в суспільстві загалом і в закладах освіти зокрема на всіх рівнях, формування цілісного українськомовно-культурного простору, створення нормативного (грамотного) українськомовного середовища, піднесення рівня мовної культури українства необхідне використання ефективних підходів та інструментів, з-поміж яких – створення мовноекологічного середовища, формування дітей та юнацтва як носіїв органіки української мови, її екологів. Важливою в цьому процесі бачимо місію початкової школи, що здатна сформувати учня як українськомовну особистість, носія органіки української мови, а ІТ розглядаємо як ефективний засіб досягнення цієї мети.

7.1. Використання інтерактивних технологій у початковій школі як наукова й освітня проблема

Різні аспекти порушеної нами проблеми були предметом вивчення українських учених. Так, ще на початку 1990-х рр. питання ІТ у вимірі диференційованого підходу та модульно-рейтингової системи навчання аналізували такі автори: М. Баб'як, І. Богданова, Ф. Козак, М. Коць, В. Кравченко, Б. Сверида, П. Сікорський, О. Суховірський, А. Цьось, Н. Шиян та ін. Сьогодні деякі теоретичні аспекти використання ІТ у початковій ланці освіти, у процесі підготовки майбутнього вчителя початкової школи, підготовки вчителя до застосування інновацій у контексті Концепції «Нова українська школа» досліджують Л. Бандура, О. Барановська, Г. Білавич, Т. Близнюк, О. Будник, О.

Дубасенюк, Л. Живицька, Л. Горська, Н. Дудник, С. Кириленко, Ю. Клепас, Л. Кіндей, О. Кохановська, О. Невмержицька, В. Паламарчук, Л. Пирожено, О. Пометун, Л. Прокопів, В. Стинська, Л. Хомич, І. Червінська, О. Чубко, О. Янкович та ін. Питання мовної екології як нового напрямку лінгвістичних студій вивчають Г. Білавич, П. Гриценко, Н. Клименко, Т. Марусик, Л. Масенко, О. Сербенська, які, зокрема, підкреслюють, що українська мова тісно пов'язана з генофондом, ментальністю, здоров'ям людини – її носія, мова народу формує певні особливості генофонду, завдяки яким організм людини позитивно відгукується на мову свого народу, активізується і зцілюється, а функціонування української мови як багатовимірного лінгвального та соціокультурного феномену є визначальним чинником зміцнення й розбудови національної ідентичності. Отже, в українській педагогічній науці накопичено достатній матеріал щодо використання інноваційних технологій у початковій школі, формування здобувача освіти як українськомовну особистість, однак окремі аспекти цієї проблеми потребують глибшого розгляду.

Вимоги НУШ потребують нових підходів до організації освітнього процесу в початковій школі. Розроблено низку заходів на період 2017–2029, спрямованих на запровадження державної політики у галузі реформування загальної середньої освіти [2].

Автори Л. Прокопів, Л. Бандура, розглядаючи історіографію законодавчої бази розвитку інноваційних технологій в Україні за доби відновлення незалежності [8] підкреслюють, що інноватика як наукова / педагогічна категорія прописана в численних освітньо-правових документах, які регламентували розвиток інноваційних технологій, що спричинило швидкий розвиток сучасної освіти [8, с. 259–250], з-поміж яких дослідники виокремлюють програму «Освіта (Україна ХХІ століття)», низку законів України (зокрема закон України «Про освіту», закон України «Про вищу освіту», закон України «Про інноваційну діяльність»), укази Президента України (Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти», «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні», Указ Президента

України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»), концепцію НУШ та ін. Згідно із Законом України «Про освіту» (1991) та внесених поправок до нього (1996; 2017), початкова освіта керується низкою сучасних інноваційних принципів: гнучкість, прогностичність, безперервність, різноманітність, відповідність освіти світовому рівню, що передбачає постійний інноваційний розвиток та адаптацію відповідно до потреб суспільства. 1996 р. реформа освіти набуває нового значення: проектується затвердження держстандартів усіх рівнів освіти – дошкільної, загальної, професійної, вищої освіти, що уможливило підготовку підґрунтя для розвитку інноваційного освітнього простору в початковій ланці освіти та окреслення пріоритетів – оновлення системи початкової освіти через запровадження інноваційних технологій, зокрема активного використання в освітньому процесі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). 1998 р. ухвалено важливий Закон України «Про концепцію Національної програми інформатизації», відповідно до якого школи почати оснащувати комп'ютерним обладнанням. Постанова Кабміну України (№ 431 від 22.03.1999) затвердила стратегічні завдання і проекти Національної програми інформатизації України, МОН України виступило їх державним замовником, у контексті реалізації цих проектів започатковано створення комп'ютерних мереж, організацію комп'ютерно орієнтованого навчального середовища, започатковано розробку та впровадження інтелектуальних і дистанційних технологій навчання [7]. Отже, уже наприкінці 90-х рр. ХХ ст. започатковано комп'ютеризацію початкової освіти, що уможливило створити підґрунтя широкої цифровізації початкової освіти, яка триває і досі, запровадження інноваційних технологій в освітній процес. Утім, досі до кінця не випрацьовано їх поняттєво-категорійне поле: у педагогічній теорії і практиці використовують різні терміни щодо процесу цифровізації / інформатизації освіти. З-поміж найбільш застосовуваних: інноваційні технології, ІТ, інформаційні технології, комп'ютерні технології, урок з комп'ютерною підтримкою та ін. Часом поняття «інформаційні технології» часто виступає синонімом терміна «комп'ютерні технології», позаяк усі інформаційні технології певним чином

пов'язані із використанням комп'ютера, утім, поняття «інформаційні технології» набагато ширший, аніж «комп'ютерні технології», і включає «комп'ютерні технології» як складник.

Авторитетна дослідниця О. Пометун з огляду на це слушно зауважує, що відсутність чіткого визначення категорійно-поняттєвого апарату призводить до використання в деяких наукових працях різноманітних за своєю сутністю дидактичних понять «інтерактивні технології», «інтерактивні методи», «форми інтерактивного навчання» як синонімічні [4, с. 20]. Поділяємо думку Г. Васьківської [1], що і досі є нагальна потреба у визначенні змістового аспекта та дефініцій ключових понять. Авторка, зокрема, узагальнює думки науковців, які інтерактивне навчання характеризують як постійну активну взаємодію всіх учасників освітнього процесу, таку організацію навчання, що відбувається з урахуванням психологічних особливостей; це навчання, що ґрунтується на зануренні в процес спілкування, а процеси здобуття знань відбуваються через полілог між школярами та педагогами, їхню спільну діяльність, навчальний процес має проблемно-пошуковий характер тощо [1, с. 19].

Інтерактивна / комп'ютерна підтримка уроку в НУШ передбачає не тільки використання комп'ютера, різних пристроїв: інтерактивних дощок, мультимедійних проєкторів, мережевого обладнання, комп'ютерних програм різного спрямування (засобів, що уможливають здійснювати якісь дії за допомогою комп'ютера) тощо. Ефективність проведення такого уроку підвищується завдяки використанню демонстрацій, динамічних малюнків, що дають змогу повторити пояснення, активізувати увагу учнів на тих положеннях

/ твердженнях, які викликають труднощі. Це не тільки полегшує працю вчителя на уроці, а й підвищує в учнів мотивацію до навчання, збільшує ефективність і якість освіти, підвищує розумове навантаження на уроці, що, своєю чергою, спонукає замислитися над проблемою підтримки в молодших школярів інтересу до навчальних предметів, активності учнів, концентрації їхньої уваги протягом усього уроку тощо, а також застосування ІТ уможливорює створити таку інформаційну обстановку, яка розвиває розумові здібності учнів,

стимулює їхні інтереси і допитливість.

Науковці виокремлюють низку груп ІТ, які ми умовно згрупували в чотири блоки: ІТ кооперативного навчання; ІТ кооперативно-групового навчання; технології ситуаційного моделювання; технології опрацювання дискусійних питань. Кожен учитель початкової школи добирає їх відповідно до тематики уроку, особливостей сприймання учнями навчального матеріалу та інших педагогічних умов використання ІТ. Педагог також може самостійно придумувати нові форми роботи з класом.

Сьогодні в педагогічній науці вже не стоїть питання доцільності впровадження інноваційних технологій до освітнього процесу початкової школи, позаяк це нагальна потреба часу, а актуалізується інша проблема – удосконалення та модернізація інноваційних методів, створення ефективних педагогічних умов для впровадження ІТ у навчально-виховну практику в школі. Понад те, в українській науці немає однозначних відповідей ані на те, що таке ІТ, ані на їхню класифікацію, оскільки автори в процесі виокремлення видового розмаїття використовують ті чи ті ознаки. Слушними є думки вченого В. Старости щодо широкого спектру видового розмаїття ІТ [9, с. 235]. Узявши до уваги найтипівіші класифікації ІТ навчання українських науковців, а також типові ознаки інтерактивних технологій, які аналізують дослідники, на підставі результатів відповідей учителів Католицької школи імені Василя Великого м. Івано-Франківська на запитання, які ІТ навчання вони використовують у початковій школі найчастіше, виокремили ті види, за допомогою яких добувачі початкової освіти більш успішно засвоюють навчальні теми (рис. 1). Це видове розмаїття ми брали до уваги, розробляючи методiku формування молодшого школяра як еколога української мови.

Як показали результати нашого опитування, найменших освітніх результатів учителі початкової школи досягають за умов пасивного навчання (читання – 10%), найбільшого – інтерактивного навчання, наприклад, у формі роботи в дискусійних групах (50%), практики через дію (75%), навчання інших або негайного використання (90%). Це узагальнені дані; звичайно, що в окремих

Рис. 1. Найбільш поширені види інтерактивних технологій

випадках ці результати можуть відрізнятися, проте закономірність простежується в роботі кожного вчителя.

Отже, ІТ в поєднанні з класичним / традиційним навчанням дають добрі освітні результати. А різноманітність ІТ уможливорює дібрати ефективні методики до конкретних тем, а також з урахуванням індивідуальних особливостей та рівня знань молодших школярів. Використання інтерактивних методів дає змогу виконати більше роботи на уроці, досягнути високої ефективності в засвоєнні учнями матеріалу, формувати відповідні навички. Окрім цього, навчальна діяльність з ІТ формує мотиви до навчання в здобувачів початкової освіти, зокрема й такі важливі соціальні навички, як робота в групах (цю групову роботу можна провести в парах: учні працюють і в парах, і виконують відповідні завдання), відбувається обмін думками, це дає змогу швидко виконувати низку вправ, які не завжди можна виконати на звичайних уроках. Окрім цього, метод мозаїки уможливорює поєднати як групову, так і фронтальну роботу. Малі групи можуть працювати над різними завданнями, після реформування таким чином, щоб кожна новостворена група була експертом у кожному аспекті проблеми.

7.2. Педагогічні умови застосування інтерактивних технологій у початковій школі під час вивчення предметів мовно-літературного циклу

Використання ІТ у початковій школі стало реальною необхідністю. Учитель початкових класів здобув унікальну можливість інтенсифікувати процес навчання, створити його більш наочним, динамічним та продуктивним.

Проблема, порушена в науковій роботі, особливо актуалізується за умов сучасних викликів, зокрема російської агресії та наслідків, які вона спричинила. За таких викликів важливим є завдання вчителя НУШ – формувати здобувача освіти як національно-мовну особистість, як еколога української мови – юного патріота і громадянина із чіткою державницькою позицією, національною картиною світу, особистість, що ідентифікує себе з українством, прагне досконало вивчити українську мову, дбає про власну мовленнєву культуру, оберігає рідну мову від покручів, анормативів, суржику, росіянізмів, тобто є її екологом.

Згідно з даними згаданого вище документа [5], в Україні зафіксовано численні факти лінгвоциду української мови, після повномасштабного вторгнення РФ їх налічується сотні. Результати 17-го загальнонаціонального опитування, присвяченого проблемам ідентичності, патріотизму, цінностям, зокрема щодо функціонування української мови. Як бачимо, зростає показник тих громадян (і школярів зокрема), хто став обирати як мову спілкування українську мову. Окрім цього, на процес формування українськомовної особистості здобувача початкової освіти, впливає таке новітнє суспільне явище, як внутрішньо переміщені особи. Окремим напрямом діяльності є підтримка тимчасово переселених у західні області України осіб, які через бойові дії залишили свої домівки. За офіційними даними, близько 15% мешканців

Івано-Франківської громади становлять внутрішньо переміщені особи (ВПО), більшість з яких переїхали до міста в перший рік повномасштабного вторгнення, 2022 р. на Прикарпатті опинилися понад 150 тис. внутрішньо

переміщених осіб, з них 46 тис. – діти, сьогодні в м. Івано-Франківську проживає понад 41 тис. «нових містян» [3]. Це продукує волонтерську благодійницьку діяльність – участь студентів у мовних школах, закладах позашкільної освіти тощо, метою яких є формувати в дітей, переміщених із південних, східних регіонів України, національно-мовну картину світу, сприяти тому, щоб учнівство було охоплене національною освітою, громадсько-патріотичним вихованням, занурилося в українськомовне середовище, практикувало активну мовленнєву діяльність українською мовою, дбати про мовноекоекологічну діяльність, позбавлялося суржика, росіянізмів, інших мовних анормативів (більш докладно про цей напрям діяльності – у наших окремих публікаціях [6; 10; 11; 12].

На уроках української мови та літературного читання вчителі часто використовують ІТ. Учені Л. Живицька О. Нікітіна, Л. Кіндей та ін. пропонують різноманітні інтерактивні завдання для молодших школярів задля формування мовної компетентності, розвитку мовлення тощо. Як показало наше спостереження під час проходження педагогічних практик у школі м. Івано-Франківська та праці на заміні в школі, педагоги зазвичай практикують зазначені форми й методи роботи, зокрема, роботу з мультимедіаповідомленнями, під час якої учні аналізують зміст, мовні особливості, структуру конкретних повідомлень, визначають роль і місце ілюстративного ряду в тексті, створюють невеликі комп'ютерні тексти, додають до них ілюстрації, відео- та аудіофрагменти, оцінюють власні повідомлення з точки зору достовірності інформації, проєктують тематичні ілюстрації до прочитаних художніх текстів, шукають необхідну інформацію для проєктної діяльності на матеріалі творів художньої літератури, зокрема й мережі «Інтернет». Ключова особливість інтерактивного навчання полягає насамперед у тому, що практично всі учні залучені до процесу пізнання, мають можливість зрозуміти та обміркувати те, що вони знають, та те, про що вони щойно довідалися на уроці, кожен з учнів робить свій внесок у розв'язання спільного завдання. Використання ІТ уможливило побудувати освітній процес у НУШ з урахуванням принципу інтеграції освітніх галузей та відповідно до вікових особливостей розвитку молодших школярів.

Урок з використанням ІТ має особливу структуру. Умовно виокремлюємо такі етапи: розминка, групування учнів, організація навчальної діяльності учнів у групі, підбиття підсумків, презентація групових рішень, рефлексія. Використання ІТ, які доповнюють традиційне навчання, дають змогу підвищити якість навчання, формують ключові компетентності в здобувачів початкової освіти, змінюють взаємодію учнів та вчителя, діяльність учителя доповнюється навчальною активністю школярів, учні часто не здобувають готових знань, а самостійно шукають їх, учитель організовує взаємодію учасників освітнього процесу, мотивує їх до навчання тощо. Інтерактивне навчання є цікавим, креативним і перспективним напрямом організації освітнього процесу в НУШ. Утім, учителям варто зважати й на «вузькі місця» у використанні ІТ у НУШ.

Висновки

Отже, у процесі використання ІТ на уроках літературно-мовного циклу в НУШ потрібно дотримуватися низки організаційно-педагогічних умов, а саме: застосовувати ІТ, які відповідають дидактичній меті уроку; необхідно зважати на дотримання ергономічних вимог щодо змісту та оформлення програмних продуктів (виконання вимог щодо зображення інформації, розташування тексту на екрані, ефективності зчитування зображення та ін.); урахувати вікові й індивідуальні особливості здобувачів початкової освіти (різні типи мислення, закономірності відновлення інтелектуальної й емоційної працездатності, різні типи організації нервової діяльності тощо); наявність у класі учнів з особливими освітніми потребами; забезпечувати підвищення рівня мотивації учнів до навчання, створювати позитивні стимули під час взаємодії молодших школярів із програмними засобами (доброзичливість; ввічлива, етична та тактовна форма звертання до дитини тощо); сам учитель повинен мати необхідний рівень знань і вмінь для роботи з ІТ; дотримання санітарно-епідеміологічних вимог щодо умов та організації навчання в початковій школі, що регламентують тривалість

безперервного застосування ІТ на уроках у початковій школі; зважати на переваги й недоліки застосування ІТ; залучати дітей до активної комунікативної діяльності, діалогізації мовлення; приділяти підвищену увагу до формування українськомовної особистості дітей із внутрішньопереміщених родин; уміти бачити помилки в інформаційних ресурсах та редагувати інформацію, здобуту в мережі «Інтернет»; створювати мовноекологічне середовище в школі; підвищувати ІКТ-культуру та мовну обізнаність батьків тощо.